

FOTO: PETER GROOTE

Waar je in Spanje of Kreta vooral kruisjes en kapelletjes tegenkomt, zijn bermmonumenten in Nederland veel persoonlijker. Ze markeren niet alleen de onrechtvaardige dood, maar vooral het laatste moment van leven van die ene unieke persoon.

Bermmonumenten in Nederland

Het lijkt wel of we op steeds meer plekken bermmonumenten tegenkomen. Langs de weg natuurlijk, maar ook op tv, in tijdschriften, en virtueel op internet. Geografen zijn bij uitstek geïnteresseerd in de plaatsbetekenissen van bermmonumenten. De essentie van het monument is immers dat het een voorheen betekenisloze plek (de berm) markeert waar iets gebeurd is dat letterlijk een zaak van leven en dood was. De oprichters van het monument kennen aan de plek een grote emotionele betekenis toe en daardoor wordt het ook voor andere weggebruikers een speciale plek die emoties kan oproepen.

Waar

In 2005 zijn we in Groningen begonnen met onderzoek naar de plaatsbetekenis van bermmonumenten. Vincent Breen schreef er zijn afstudeerscriptie over. Hij bouwde een databestand op met elementaire gegevens over bijna honderd bermmonumenten en interviewde 17 oprichters. Vincent ontving in 2007 de Herta Macht-scriptieprijs voor zijn afstudeerproject. Mirjam Klaassens begon daarna met een promotieonderzoek naar allerlei soorten plekken die betekenis krijgen omdat ze iets met de dood te maken hebben: begraafplaatsen, crematoria, virtuele gedenkplekken op internet en natuurlijk ook bermmonumenten. Mirjam heeft de databestanden verder uitgebouwd. Inmiddels hebben we bijna 500 bermmonumenten gelokaliseerd en gegevens verzameld over het ongeval, de

slachtoffers en de vormgeving van het monument, vaak met foto's.

Bermmonumenten zijn overal in Nederland te vinden (figuur). Er is geen verschil te zien tussen Noord- en Zuid-Nederland. Het lijkt of ze in delen van de Randstad (Utrecht, Zuid-Holland) iets minder voorkomen dan in de rest van Nederland, maar dat valt mede te verklaren uit de aantallen dodelijke verkeersongevallen. Vooral tweebaanswegen met een maximumsnelheid van 80 kilometer per uur zijn gevaarlijk en die komen relatief minder voor in de Randstad. Langs autosnelwegen

wordt het oprichten van bermmonumenten ontmoedigd. Het is verleidelijk om ook aan culturele verschillen tussen stad en platteland te denken, maar de plek van het bermmonument kan sterk verschillen van de woonplaats van het slachtoffer en de nabestaanden.

Op een ander schaalniveau speelt geografie wel een belangrijke rol. Vrijwel alle geïnterviewde oprichters van bermmonumenten geven aan dat het essentieel is dat het monument op de plek van het ongeval staat. Voor buitenstaanders lijkt die plek een heel negatieve betekenis te hebben. Daar is immers een geliefde gestorven. In de interviews wordt de plek echter vaak juist aangeduid als het tegenovergestelde: daar was de geliefde voor het laatst nog in leven. Dat is ook wat de markering tot uitdrukking brengt.

Een respondent die een herdenkingsbankje voor haar dochtertje heeft opgericht, zegt daarover: 'Het staat precies op de plek waar Patricia lag na het ongeluk. Als het 5 meter verderop had moeten staan van de gemeente, was het niet de plek zelf. Dit is

'Het bankje staat precies waar ze lag – als het 5 meter verderop had moeten staan, was het niet de plek zelf'

Sanne, 16 jaar,
Wageningen.

echt de plek waar zij heeft gelegen. Met het bankje heb ik soms gevoelsmatig meer dan met haar graf. Ik vind het gewoon heel bijzonder om bij het bankje te staan, op de plek waar zij gelegen heeft.' Een andere moeder: 'Voor mij is het gewoon een heel speciale plaats. Ik bedoel, je kunt zeggen het is een rare plaats, daar is het gebeurd. Dat hoor je ook veel om je heen. Maar voor mij is dat de laatste plaats waar hij was. En dat moest in mijn beleving gewoon gemarkeerd worden: hier is iets heel ergs gebeurd.'

Voor wie

De meeste bermmonumenten worden opgericht voor jonge mannen. De meeste verkeersslachtoffers zijn natuurlijk ook jonge mannen. Als we leeftijden en geslacht van verkeersslachtoffers met en zonder bermmonument gaan vergelijken, blijkt dat leeftijd een belangrijke rol speelt: hoe jonger het slachtoffer, des te groter de kans dat er een bermmonument voor hem of haar opgericht wordt. Sekse blijkt nauwelijks een rol te spelen. Er worden relatief iets meer bermmonumenten opgericht voor vrouwelijke verkeersslachtoffers. In 2009 is bijvoorbeeld voor 29% van de gevallen waarbij een meisje van 5 jaar dodelijk verongelukt is, een bermmonument opgericht. Bij jongetjes is dat in 26% van de gevallen gebeurd. Voor een jonge vrouw van 28 jaar is dat zo'n 10% en voor een man van 48 jaar nog maar 1%.

Is de belangrijkste boodschap die het

bermmonument aan de buitenwereld moet overbrengen die van onschuld en kwetsbaarheid? En koppelen mensen die boodschap het meest aan kinderen en vrouwen? Dat zou bijvoorbeeld kunnen blijken uit de vormgeving van de monumenten en de gebruikte voorwerpen.

Vormgeving

Nederlandse bermmonumenten zien er heel verschillend uit. Dat is anders dan in veel buitenland. Waar ze in Mexico, de Verenigde Staten, Zuid-Europa en Australië niet voor niets 'wegkruisjes' heten, bevat in Nederland nog geen kwart een crucifix of andere kruisvorm. In de interviews vinden nabestaanden een kruis niet persoonlijk genoeg, te standaard en niet geschikt voor jongeren. Het persoonlijke blijkt essentieel. Waar de nadruk ligt op het feit dat daar iemand voor het laatst in leven was, dus hoe iemand levend was, in plaats van dat er iemand gestorven is, wordt het leven van die persoon 'gevierd'. Met het monument wordt de herinnering aan die ene persoon vastgehouden en daar horen heel persoonlijke voorwerpen en symboliek bij. Regelmatig wordt bijvoorbeeld de bijnaam van het slachtoffer vermeld in plaats van de formele naam. De hobby's en persoonlijke voorliefdes van het slachtoffer worden uitgedrukt met symbolen. Een sprekend voorbeeld is de dobbelsteen die in Apeldoorn is opgericht voor Jurjen Visser. Jurjen hield van *fantasyspellen* en dat staat centraal in de vormgeving. In een workshop bleken buitenlandse studenten zich buitengewoon te ver-

'Voor mij is dit de plek waar hij voor het laatst was'

bazen over de volkomen geïndividualiseerde vormgeving van Nederlandse bermmonumenten. Nederland lijkt voorop te lopen in het publiek maken van persoonlijke emoties.

Symbolen die in Nederland vaak voorkomen zijn bloemen, lichtjes, knuffeldieren en vlinders. De laatste twee staan symbool, ook volgens de oprichters, voor kwetsbaarheid, schoonheid en onschuld. Het oprichten van het monument op zichzelf maakt de onrechtvaardigheid zichtbaar van wat er op die plek gebeurde. Dat kan helpen in het accepteren ervan. Volgens Peelen en Altena hebben vlinders in het gesecculariseerde Nederland de plaats ingenomen van de traditionele engeltjes.

In buitenlandse onderzoeken is wel gesuggereerd dat bermmonumenten juist de boodschap overbrengen dat een verkeersongeval een passend eind vormt van een snel en risicovol leven. Bermmonumenten rond de stad Newcastle in New South Wales, Australië, 'function as conservative memorials of youth machismo; of heroic aggression, disregard for safety and egocentrism', zo wordt geopperd. Het monument bevat dan onderdelen van het voertuig, symbolen die alcohol- en drugsgebruik verheerlijken, of expliciete teksten. In Nederland komen we

Jurjen, 17 jaar,
Apeldoorn.

Nederlandse bermmonumenten zijn heel persoonlijk vormgegeven

dat nauwelijks tegen, maar wel meer bij mannelijke slachtoffers (ongeveer 10% van de bermmonumenten) dan bij vrouwelijke (1%).

De oprichters van een bermmonument zien soms dat ook anderen persoonlijke spullen en symbolen bij het bermmonument leggen. De moeder van een 19-jarig verkeersslachtoffer vond bij het monument een vlinder met een persoonlijk briefje voor haar dochter dat een oud-klasgenootje had neergelegd. De moeder heeft vervolgens zelf weer een berichtje bij het monument achtergelaten voor dat klasgenootje. Het bermmonument kan dan een plaats worden voor communicatie tussen nabestaanden.

Communicatie

Communicatie lijkt het centrale woord wanneer we de plaatsbetekenis van bermmonumenten willen begrijpen. Het zijn niet zomaar *objecten* die de herinnering aan iemand

FOTO: PETER GROOTE

in stand houden, maar functionele *plekken* waar mensen communiceren en handelingen verrichten die alleen op die plek zinvol kunnen zijn. Een aantal respondenten geeft aan dat ze bij het monument van gedachten wisselen met de overledene. Dat is meer dan alleen denken aan. Zij voelen het echt als in contact komen met de dierbare. Er lijkt nog iets te 'zijn' van de overledene. Zijn of haar aanwezigheid wordt gevoeld en dat kan alleen op de plek waar het slachtoffer voor het laatst

levend aanwezig was. Het verrichten van bepaalde handelingen kan daarbij helpen. Soms zijn dat een soort rituelen geworden, zoals een bepaald object neerleggen, met de lichten knipperen als ze er langsrijden of zelfs een jaarlijkse barbecue houden. Soms is het iets alledaags als onkruid wieden. De oprichters verklaren vrijwel allemaal dat zulke handelingen helpen om het onaanvaardbare toch aanvaardbaar te maken. Ook het oprichten van het monument zelf wordt genoemd. Dat heeft geholpen om letterlijk de zinnen te verzetten en toch met en voor de overledene bezig te zijn.

Maar door het oprichten van een bermmonument wordt vooral gecommuniceerd met de buitenwereld. Met andere nabestaanden, met onbekenden en in enkele gevallen ook expliciet met de veroorzaker van het ongeval. De boodschap is steeds dat op die plek iets gebeurd is dat niet had mogen gebeuren. Iemand is, wat in de literatuur genoemd wordt, 'een slechte dood gestorven': op te jonge leeftijd, op de verkeerde plek, zonder geliefden om zich heen en totaal onverwacht. Het oprichten van een bermmonument helpt sommige mensen zo'n slechte dood een beetje minder slecht te maken. •

Bronnen

- Hartig, K.V. & K.M. Dunn 1998. Roadside memorials: interpreting new deathscapes in Newcastle, New South Wales. *Australian Geographical Studies* 36(1): 5-21.
- Klaassens, M., P. Groote & V. Breen 2008. Bermmonumenten als plekken met betekenis. *Blind! interdisciplinair tijdschrift*, www.ziedaar.nl/index.php?theme=15&id=308
- Klaassens, M., P. Groote & P. Huigen 2009. Roadside memorials from a geographical perspective. *Mortality* 14(2):187-201.
- Klaassens, M., P. Groote & P. Huigen 2008. Bermmonumenten, Plekken om naar om te kijken, in E. Venbrux, M. Heessels & S. Bolt (red.). *Rituele Creativiteit: Actuele Veranderingen in de Uitvaart- en Rouwcultuur in Nederland*. Meinema, Zoetermeer.
- Peelen, J. & M. Altena 2008. Voor Altijd een Stralende Ster op het Web. Digitale Herinneringen aan Vroeg Gestorven Kinderen, in E. Venbrux, M. Heessels & S. Bolt (red.). *Rituele Creativiteit: Actuele Veranderingen in de Uitvaart- en Rouwcultuur in Nederland*. Meinema, Zoetermeer.

In de klas

Kunnen bermmonumenten ook een plekje krijgen in het aardrijkskundeonderwijs? In de klas, bijvoorbeeld om te illustreren hoe plaatsbetekenissen gecreëerd, gecommuniceerd en betwist worden? Of in een veldwerk-oefening? Het gaat best ver om leerlingen te confronteren met een zo'n zwaar beladen onderwerp, zeker in de leeftijdsgroepen waarin ook veel verkeersslachtoffers vallen. Hoe zelfstandig kunnen we leerlingen daarmee laten omgaan?

Wij denken zelf dat het onderwerp juist daarom interessant is voor leerlingen. Ze zijn bezig met zaken van leven en dood en het is voor hen belangrijk daarover met anderen te spreken. Dat kan met de leraar zijn, met medeleerlingen en eigen ouders en zelfs met nabestaanden die een bermmonument hebben opgericht. Zij kunnen laten zien dat de dood onderdeel is van het leven en dat het verzwijgen van zaken van leven en dood niet

betekent dat de dood niet meer voorkomt.

We willen graag met aardrijkskundedocenten samenwerken en onze informatie delen, bijvoorbeeld via *Google Earth* (locatie en andere gegevens) en *Picasa* (foto's). De achtergrondkennis over de plaatsbetekenissen delen we graag in woord of geschrift.

De leerlingen kunnen bijvoorbeeld aan de slag met monumenten in hun omgeving en proberen te achterhalen wat de plek van het monument betekent, via onderzoek in kranten en eventueel interviews met de betrokkenen. Ze kunnen op die manier zelf een rol spelen in het academische onderzoek: ze functioneren als extra ogen en oren voor de onderzoekers.

Wie belangstelling heeft kan contact opnemen met Peter Groote: p.d.groote@rug.nl.